

SÖZLEŞME DIŞI KUSURSUZ SORUMLULUK HUKUKU VE ÖZELLİKLE TEHLİKE SORUMLULUĞUNA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER*

*Başak BAŞOĞLU***

Özet

Sözleşme dışı sorumluluk hukukunda düzenlemenin sınırlarının çizilmesi ve uygulanması bakımından sorumluluğun niteliğinin ve dayandığı sorumluluk esasının belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Zira, kusursuz sorumluluk rejiminin dayandığı esas, bu sorumluluğun şartları ile sonuçlarına da yansıtacaktır. Bu çalışmada, Türk hukukundaki sorumluluk türleri ile bu sorumlulukların dayandığı esaslara ilişkin bir tasnif yapılacaktır, daha sonra yapılan bu tasnif çerçevesinde Türk Borçlar Kanunu'nun 71. maddesinde yer alan tehlike sorumluluğu düzenlemesine ilişkin bir değerlendirme yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Haksız Fiiller, Kusursuz Sorumluluk, Tehlike Sorumluluğu*

THOUGHTS ON STRICT TORT LIABILITY, ESPECIALLY ON LIABILITY FOR ABNORMALLY DANGEROUS ACTIVITIES

Abstract

In Strict Tort Liability, the principals in which the liability is based on and its features are of special importance for determination and limitation of the liability since the conditions and consequences of the liability depends on the principals in which the liability is based on. In

*Bu çalışma, 24.10.2015 tarihinde gerçekleştirilen “Hukukun Geleceğine Genç Bakış Sempozyumu”nda tebliğ olarak sunulmuş ve gelen eleştirilen doğrultusunda makale haline getirilmiştir.

**Yrd. Doç. Dr. İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı, basak.basoglu@kemerburgaz.edu.tr.

this paper, the types of tort liability in Turkish Code of Obligations shall be classified and then the article 71 of Turkish Code of Obligations on abnormally dangerous activities shall be assessed.

Keywords: *Torts, Strict Liability, Liability for Abnormally Dangerous Activities*

GİRİŞ

Sorumluluk hukukunun temelinde *neminem laedere* (hukuka aykırı olarak kimseye zarar vermeme) ilkesi bulunmaktadır. Zira sorumluluk hukukunun öncelikli amacı, bu ilkeye aykırı davranılarak bir başkasına zarar verilmesi durumunda, zararın zarar görenden zarar verene aktarılmasıdır. Bir başka deyişle, zarar gören sebep olduğu zararı karşılamakla yükümlüdür. Ancak zarar verenin sadece bir zarara sebep olması yeterli değildir. Ayrıca, *nulla indemnitas sine culpa* (kusursuz tazminat olmaz) ilkesi gereğince zarar verenin kusuru da aranmaktadır¹. Bu husus, Türk Borçlar Kanununun 49. maddesinde “*kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür,*” şeklinde ifade edilmiştir.

Bu kapsamda, sorumluluğunun kurulması için kural olarak, dört temel unsur aranmaktadır. Bu unsurlar, kusur, hukuka aykırılık, zarar ve zarar ile zarara sebep olan olay arasında uygun nedensellik bağının bulunması şeklinde sıralanabilir. Buna karşılık, istisnai durumlarda kusur aranmaksızın ve hatta bazen zarar veya hukuka aykırılık olmaksızın sorumluluk söz konusu olabilecektir. Sorumluluğun kurulması için aranan unsurları dikkate almak suretiyle Türk hukukundaki sorumluluk düzenlemelerini “kusur sorumluluğu”, “kusursuz sorumluluk”, “gerçek olmayan vekâletsiz iş görmeden doğan sorumluluk” ve “hukuka uygun

¹ Kusur ile hukuka aykırılık unsurları birbirleri ile karıştırılmaya elverişlidirler. Ancak belirtmek gerekir ki, hukuka aykırılık fiilin hukuka aykırı olduğunu, kusur ise failin hukuka aykırı davranışının kınanmasını ifade eder. Kemal Oğuzman, Turgut Öz, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt II**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2013, s.54).

müdahaleden doğan sorumluluk” veya “fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine dayalı sorumluluk” olarak dörde ayırmak mümkündür².

I. Sözleşme Dışı Sorumluluk Türlerini Temellendiren Esaslar

Türk hukukunda haksız fiil sorumluluğu kural olarak, kusur esasına dayanmaktadır³. Buna göre, bir kimse kendisinden beklenen özenli davranışı yerine getirmediği için sebep olduğu zarardan sorumlu tutulur⁴. Kusur esasına dayanan bu sorumluluk türü, kusur sorumluluğudur⁵. Kusur sorumluluğu, Türk Borçlar Kanununun 49. maddesinde açık olarak düzenlenmektedir. Bu sorumluluk türünde amaç, bireylerin özenli ve

² Belirtmek gerekir ki, mehaz İsviçre hukukunda ve Türk hukukunda baskın olarak sorumluluk, gerçek olmayan vekaletsiz iş görmeden doğan sorumluluk ile fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine dayalı sorumluluk olmaksızın “kusur sorumluluğu” ve “kusursuz sorumluluk (sebeplendirilmiş sorumluluk)” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ancak, Türk Medeni Kanununun 730. maddesinin ikinci fıkrasında ve Türk Borçlar Kanununun 64. maddesinin 2. fıkrasında pozitif bir temele dayanmış olması itibarıyla fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine dayalı sorumluluğun da bu ayırımıda yer bulması gerekmektedir. (Benzer şekilde kusur sorumluluğu, kusursuz sorumluluk ve fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine dayalı sorumluluk olarak üçlü bir ayırım için bkz. Fikret Eren, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanun’una Göre Hazırlanmış 14. Bası, Ankara, Yetkin Yayınları, 2012, s.493.)

³ Henri Deschenaux, Pierre Tercier, **La Responsabilité Civile**, 2.Bası, Bern, Stämpfli, 1982, s.79; Eren, **Borçlar Hukuku**, s.569; Oğuzman/ Öz, **c.II**, s.6; Ingeborg Schwenzer, **Schweizerisches Obligationenrecht: Allgemeiner Teil**, Bern, Stämpfli, 2012, N 49.07; Safa Reisoğlu, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, İstanbul, Beta, s.169; Hâluk Tandoğan, **Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku**, Ankara, 1981, s.1; Hâluk Tandoğan, **Türk Mesuliyet Hukuku**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2010, s.89; Pierre Tercier; Pascal Pichonnaz; **Le droit des obligations**, 5. édition, Zürich, Schulthess, 2012, s.414; Selahattin Sulhi Tekinay, Sermet Akman, Hâluk Burcuoğlu, Atilla Altop, **Tekinay Borçlar Hukuku**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1993, s.497, Franz Werro, **La responsabilité civile**, 2. édition, Bern, Stämpfli, 2011, s.12.

⁴ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.493; Hüseyin Hatemi, **Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1994, § 8, N 1; Zahit İmre, “*Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerine Bazı Düşünceler*” **İÜHFMDoğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan**, cilt: 45 sayı: 1-4, İstanbul, 1979-1981, s.402-420 (403); Ahmet Kılıçoğlu, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 14. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011, s.266; Oğuzman/ Öz, **c.II**, s.2; Reisoğlu, **a.g.e.**, s.174; Schwenzer, **a.g.e.**, N 49.07; Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.46; Werro, **responsabilité civile**, s.79.

⁵ Zarar verici davranış, belli bir kişiye, yani sūjeye bağlandığı için bu tür sorumluluğa subjektif sorumluluk veya dar anlamda haksız fiil sorumluluğu da denmektedir. Bkz. Eren, **Borçlar Hukuku**, s.493; Tekinay/ Akman/ Burcuoğlu, Altop, **Borçlar Hukuku**, s.492.

tedbirli davranmalarını sağlamaktır⁶. Dolayısıyla, bir kişi gereken özeni gösterdiği takdirde, zarara yol açsa dahi kural olarak sorumlu tutulamaz, bu durumda zarara, zarar gören katlanacaktır. Nitekim bu husus da *casum sentit dominus* (tesadüfen meydana gelmiş bir sonuca, bu sonuç kimde meydana gelmiş ise, o katlanır) ilkesi ile ifade edilmektedir⁷.

Ancak, bu ilke özellikle sorumluluk düzenlemesinin toplumun genelini ilgilendirdiği ve toplumsal bir öneme sahip olduğu bazı durumlarda âdil bir çözüm sunamayabilir⁸. Bu nedenle, sosyal adaleti sağlamak adına kimi zaman kusur ilkesinden ayrılarak, bireylerin kusur aranmaksızın sebep oldukları zarara katlanmalarını öngören kusursuz sorumluluk düzenlemelerinin getirilmesi söz konusu olabilecektir⁹.

⁶ Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.1; Werro, **responsabilité civile**, s.12.

⁷ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.494; Karl Oftinger; Emil W. Stark; **Schweizerisches Haftpflichtrecht, Bnd II/2: Besonderer Teil**, Zürich, Schulthess, 1989, § 1 N 10; Heinz Rey; **Ausservertragliches Haftpflichtrecht**, 4. Bası, Zurich, Schulthess, 2008, N 18-19.

⁸ İmre, **Hukuki Mesuliyet**, s.402; Selim Kaneti, “Haksız Fiil Sorumluluğunda Kusur Kavramının Görevi”, **Sorumluluk Hukukunun Güncel Sorunları, Sorumluluk Hukukundaki Yeni Gelişmeler I. Sempozyumu**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsü Yayını, 1980 s.29-66 (56); Refik Korkusuz, “*Hukukumuzda Tehlike Sorumluluğu Uygulaması ve Yeni Borçlar Kanunu Tasarısındaki Düzenlemesi*”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu**, Ankara, 2009, s.147-207 (150); Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.10; Mustafa Tiftik, **Tehlike Sorumluluğunun Ayrıcı Özellikleri ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural ile Düzenlenmesi Sorunu**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, Yetkin, 2005, s.11.

⁹ Sorumluluğun subjektif bir şart olan kusur yerine kanunun öngördüğü belirli bir olguya yani objektif şarta bağlanmasından ve sorumluluğun kurulması için sorumluluğu doğuran olayla zarar arasında sebep – sonuç ilişkisinin bulunması yeterli sayıldığından, bu tür sorumluluk için “objektif sorumluluk” veya “sebebe bağlı sorumluluk” terimleri de kullanılmaktadır. Eren, **Borçlar Hukuku**, s.495; Hatemi, **Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku**, § 8 N 4; Zahit İmre, “Türk Hususi Hukukuna Göre Tehlikeli Şeylerden Doğan Mesuliyet”, **Yargıtay Yüzüncü Yıldönümü Armağanı**, Ankara 1968, s.422; Zahit İmre, **Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Hâlleri**, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1949, s.169; İmre, **Hukuki Mesuliyet**, s.403; Kılıçoğlu, **Borçlar Hukuku**, s.302; Korkusuz, **Tehlike Sorumluluğu**, s.150; Oğuzman/ Öz, **c.II**, s.135; Reisoğlu, **a.g.e.**, s.174; Rey, **a.g.e.**, N 1023; Schwenzer, **a.g.e.**, N 53.01; Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.7; Tandoğan, **Mesuliyet Hukuku**, s.90; Tekinay/ Akman/ Burcuoğlu/ Altop, **Borçlar Hukuku**, s.497; Süleyman Yılmaz, “*Türk Borçlar Kanunu Tasarısında Sebep Sorumluluklarına İlişkin yeni Hükümler*”, **AÜHFD**, cilt: 59, sayı: 3, Ankara, 2010, s.551-578 (552). Aynı yönde Avrupa Haksız Fiil sistemleri bakımından

Kusursuz sorumluluk düzenlemelerinde sorumluluğun kurulması kusur yerine özel olarak öngörülen bir olguya (*sebepe olma esası*) bağlanmıştır¹⁰,¹¹. Bu nedenle, kusursuz sorumluluk hâllerinde zarar veren değil, zarar gören ile zararın tazmini olgularından hareket edilmektedir¹². Ancak belirtmek gerekir ki, sebepe olma esası, bir kusursuz sorumluluk rejiminin öngörülmesi için tek başına yeterli değildir¹³. Bu nedenle, kusursuz sorumluluk rejiminin kabul edilebilmesi için sebepe olma esasının yanı sıra kusur ilkesinden ayrılmaya neden ihtiyaç olduğunu gerektirendiren başka esaslar da aranır. Buna göre, başkaları için tehlikeli bir faaliyet yürütenlerin (*tehlike esası*) bu tehlikeli faaliyet nedeniyle ortaya çıkan zarara ve tehlikeli bir durum yaratmasalar da kendi hâkimiyet alanındaki diğer kişilerden veya eşyalardan yarar sağlayanların bu kişi ve eşyaların neden olduğu zarara (*hâkimiyet ve yararlanma esası*) katlanmaları beklenebilir¹⁴. Bunların yanı sıra, kusursuz sorumluluk rejiminin öngörülmesi zarar veren ile zarar görenin ekonomik durumlarının karşılaştırılması neticesinde zarar verenin hakkaniyet gereği zararı tazmin etmesi düşüncesine de (*hakkaniyet esası*) dayanabilir¹⁵.

Bu esaslar temel itibarıyla kusur ilkesinden ayrılmaya neden ihtiyaç olduğunu açıklarlar. Bir başka deyişle, kanunda bir kusursuz sorumluluk

bir değerlendirme için bkz. Cees van Dam, **European Tort Law**, New York, Oxford University Press, 2013, s.255.

¹⁰ Erdem Büyüksağış, “*Tehlike Esasına Dayanan Genel Sorumluluk Kuralı Üzerine Eleştirel Değerlendirmeler*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt: 8, sayı: 1, İzmir, 2006, s.1-19 (2); Eren, **Borçlar Hukuku**, s.495; Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.7. Aynı yönde Avrupa Haksız Fiil sistemleri bakımından bir değerlendirme için bkz. Franz Werro, Vernon Valentine Palmer, Anne-Catherine Hahn, “*Strict Liability in European tort law: and introduction*”, **The Boundaries of Strict Liability in European Tort Law**, Franz Werro, Vernon Valentine Palmer (editör), Durham-Bern-Bruxelles, Carolina Academic Press, Stämpfli, Bruylant, 2004, s.3-35 (18).

¹¹ Öğretide kusursuz sorumluluk yerine “sebepe sorumluluğu” ifadesini kullanan yazarlar da bulunmaktadır (Eren, **Borçlar Hukuku**, s.495; Oftinger/ Stark, **a.g.e.**, § 24 N 13).

¹² Eren, **Borçlar Hukuku**, s.573.

¹³ Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.5-6.

¹⁴ Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.3-4; Oğuzman/ Öz, **c.II**, s.4.

¹⁵ Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.3-4; Oğuzman/ Öz, **c.II**, s.4.

düzenlemesi getirilmek suretiyle, kusurlu olmasa bile sebebiyet verilen zarardan sorumlu tutulabilmesinin gerekçesini yukarıda sayılan bu esaslar oluştururlar. Dolayısıyla, her bir kusursuz sorumluluk türünün sebep olma esasının yanı sıra, hakkaniyet, hâkimiyet ve yararlanma ile tehlike esaslarından en az birini bünyesinde barındırması gerekir.

Sorumluluk türleri bünyelerinde birden fazla sorumluluk esasını barındırırlar, ancak bu sorumluluk esaslarından ön plana çıkan sorumluluk türü bakımından da belirleyici olur. Yoksa her bir kusursuz sorumluluk türünün bünyesinde yalnızca bir sorumluluk esasını barındırdığını söylemek uygun değildir. Dolayısıyla, bir sorumluluk türünün bünyesinde yer alan tehlike esası yoğunluğu artıka, bu sorumluluk türüne bağlanan sonuçlar da ağırlaşır. Örneğin adam çalıştıranın sorumluluğu ve yapı malikinin sorumluluğunda sebep olmak, tehlike, hâkimiyet ve yararlanma esaslarından hâkimiyet ve yararlanma ön plana çıkarken, bir tehlike sorumluluğu örneği olan motorlu taşıtları işletenin sorumluluğunda tehlike esası öne çıkmaktadır.

Öte yandan sorumluluk, hukuka uygun müdahaleye katlanmak zorunda kalan zarar görenin katlandığı fedakârlığın, müdahale eden tarafından hakkaniyete uygun bir tazminat ile giderilmesi (*fedakârlığın denkleştirilmesi esası*) düşüncesine de dayanabilir. Bu durumda, zarar verici davranışın hukuka aykırılığını engelleyen bir nedenin varlığına rağmen, söz konusu eylemi yapan kimsenin sebep olduğu zararın bir kısmına katlanması söz konusu olacaktır. Fedakârlığın denkleştirilmesi esasına dayanan bu sorumluluk türü, hukuka uygun müdahaleden doğan sorumluluk veya fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine dayalı sorumluluk olarak anılmaktadır. Bu sorumluluk, Türk Medeni Kanununun 730. maddesinin ikinci fıkrasında ve Türk Borçlar Kanununun 64. maddesinin 2. fıkrasında açık olarak düzenlenmektedir.

Görüldüğü üzere, sorumluluk türleri ile sorumluluk esasları birbirlerinden farklı kavramlardır. Ancak, öğretilerde sorumluluğun dayandığı esaslar ile sorumluluk türlerini birlikte ayrımlara tabi tutan

yazarlar bulunmaktadır¹⁶. Bu yaklaşım isabetli değildir. Zira belirtildiği üzere, kuraldan ayrılarak yeni bir kusursuz sorumluluk türü yaratmak için

¹⁶ Bkz. Ece Baş, **Bina veya Yapı Eserlerinden Doğan Sorumluluk, İstanbul**, XII Levha Yayıncılık, 2011, s.45. Yazar yapı malikinin sorumluluğuna ilişkin çalışmada öncelikle “sorumluluğun dayandığı temeli incelerken, tehlike sorumluluğu – olağan sebep sorumluluğu – yararlanma esası olarak farklı bir üçlü ayırım” kabul etmiştir. (bkz. Baş, **a.g.e.**, s.55, 57). Oysa ki, yazarın sorumluluğun dayandığı temel olarak saymış olduğu tehlike sorumluluğu ve olağan sebep sorumluluğu, birer sorumluluk türü iken yararlanma esası sorumluluğun dayandığı bir esastır. Üstelik, hem tehlike sorumluluğu, hem de olağan sebep sorumluluğu türlerinin bünyelerinde yararlanma esası da yer almaktadır. Yazar, daha sonra yapı malikinin sorumluluğunun “yararlanma esası” olarak adlandırdığı temele dayandığını ileri sürmüştür. Esasen yazarın bu şekilde bir ayırım yapmasının sebebi, yapı malikinin sorumluluğunun dayandığı esas bakımından öğretilerde yer alan farklı görüşlerdir. Nitekim yazarın da gerekçesinde yer verdiği üzere, Türk-İsviçre öğretisi ve içtihatlarında yapı malikinin sorumluluğunun yararlanma esasına dayandığı ifade edilmektedir. Ancak öğretilerde bu görüşü ileri süren yazarlar, yararlanma esasını sorumluluk türleri ile birlikte değerlendirmemekte, yazardan farklı olarak yararlanma esasını sorumluluğun dayandığı bir esas olarak incelemekte ve *tehlike esası* ile karşılaştırmaktadırlar. Yazarın genel kabul edilen ayırlardan ayrılması ve sorumluluk esaslarından ile türlerinden bazılarını birlikte değerlendirerek yeni bir ayırım yaratması maalesef kendi içinde de çelişen ifadeler kullanmasına sebep olmuştur. Şöyle ki, yazar yapı malikinin sorumluluğunu yararlanma esasına dayandırdıktan sonra, “*Daha önce de belirttiğimiz gibi, sorumluluğun temeline ilişkin bu ayımlar kanımızca kalın çizgilerle ayrılmamaktadır. Bazı önemli farklar taşıdıkları şüphesiz olsa da, TBK md. 69 gibi bazı sorumluluk türleri bakımından, farklı sorumluluk temellerinden faydalanılması doğaldır. Zira nasıl ki kusur sorumluluğu tek başına sorumluluk hukukunun varlığı bakımından yeterli olmuyorsa; kusursuz sorumlulukların da tek bir temele dayandırılması kanımızca çok kolay olmayacağı gibi gerekli de değildir.*”, şeklinde bir ifadeye vermiştir. (Baş, **a.g.e.**, s.57.) Bu ifadesinde yazar, sorumluluk türleri ile birlikte ayırma tabi tuttuğu yararlanma esasının tek başına yapı malikinin sorumluluğuna temel oluşturmaya yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Böylece yazar tek bir esasın yeni bir kusursuz sorumluluk türünü ifade etmeye yetmeyeceğini belirterek bir anlamda kendi eleştirisini de kendi yapmaktadır. Yazar çalışmada yapı malikinin sorumluluğu bakımından esas önem taşıyan objektif sorumluluğun “olağan (esnek)” ve “ağırlaştırılmış (katı)” şeklindeki ayırımını “*Objektif özen yükümlülüğüne dayanan kusursuz sorumluluk en hafif kusursuz sorumluluktur. Ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk ise tehlike sorumlulukları için kullanılan bir terimdir.*” gerekçesiyle kabul etmemiştir. Kanımızca yazar, öğretilerde yapı malikinin sorumluluğu bakımından kabul edilen ağırlaştırılmış objektif sorumluluk ayırımını kabul etmediği için bu sorumluluk türünü sehven başka bir kavramla ifade etme gereği duymuştur. Gerek yazarın çalışmadaki karışıklığı çözümlenmek, gerekse de bu çalışmada kabul edilen ayımlar bağlamında kavramsal çerçevenin net olarak oturtulması için, yapı malikinin sorumluluğunun, ağırlaştırılmış objektif sorumluluğun en tipik örneği olduğunu ve bu

birden fazla esas (veya gerekçe) gerekmektedir. Buna karşılık, sorumluluk esaslarını sorumluluk türü olarak değerlendirmek, tek bir esasın varlığının aynı zamanda bir sorumluluk türü oluşturmaya yeteceğini kabul etmek anlamına gelecektir.

II. Sözleşme Dışı Sorumluluk Türlerine Genel Bakış

Kusur sorumluluğunun ve kusursuz sorumluluğun yanı sıra, sorumluluk hukukundaki üçüncü sorumluluk türü ise gerçek olmayan vekâletsiz iş görmeden doğan sorumluluktur. Türk Borçlar Kanunu'nun 530. maddesinde düzenlenen gerçek olmayan vekâletsiz iş görme hâlinde, bir kimse, başkasının işini kendi işiymiş gibi ve kendisine menfaat sağlamak üzere görmektedir. Bu niteliği itibarıyla gerçek olmayan vekâletsiz iş görmenin *kusur esasına* dayandığı kabul edilebilecektir. Bu düzenleme uyarınca, iş sahibi, iş görenin kendi menfaat alanına yönelik hukuka aykırı el atması nedeniyle elde ettiği kazançların kendisine devredilmesi¹⁷ ile iş görenin işi özensiz görmesinden dolayı uğradığı zararın tazminini talep edebilecektir¹⁸. Gerçek olmayan vekâletsiz iş görmeden sorumluluk her ne kadar Borçlar Kanununun özel hükümleri arasında düzenlense de, esasen genel nitelikte bir sorumluluk düzenlemesidir¹⁹. Öte yandan, gerçek olmayan vekâletsiz iş görmeden doğan sorumluluk zarardan bağımsız olduğundan klâsik anlamda haksız fiil sorumluluğundan ayrılır.

sorumluluğun yararlanma ve hâkimiyet esası ile birlikte sebep olma ve tehlike esası da bünyesinde barındırdığını vurgulamak gerekir.

¹⁷ Alper Gümüş, **Borçlar Hukuku Özel Hükümler c.II**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2012, s.237.

¹⁸ Azra Arkan Akbıyık, **Gerçek Olmayan Vekaletsiz İş Görme**, İstanbul, Alfa, 1999, s.44; Başak Başoğlu, "Non-Genunine Benevolent Intervention In Another's Affairs and Disgorgement of Profits under Turkish Law", **Disgorgement of Profits – Gain-based Damages for Breach of Law or Contract**, editorler: Ewoud Hondius, André Janssen, Springer, 2015, s.253-266 (255). Gümüş, **c.II**, s.239; Cevdet Yavuz, Burak Özen, Faruk Acar; **6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler)**, 10. Baskı, İstanbul, Beta, 2012, s.801.

¹⁹ Başoğlu, **Non-Genunine Benevolent Intervention In Another's Affairs**, s. 264; Christine Chappuis, "Le remise du gain: les temps sont mûrs", **Quelques questions fondamentales du droit de la responsabilité civile: actualités et perspectives**, Bern, Stämpfli, 2002, s.51- 77 (54); Gümüş, **c.II**, s.237; Yavuz/ Özen/ Acar, **a.g.e.**, s.801.

Kusur sorumluluğu, kusursuz sorumluluk ve gerçek olmayan vekâletsiz iş görmeden sorumluluğun yanı sıra sonuncu sorumluluk türü, hukuka uygun müdahaleden doğan sorumluluk veya fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine dayalı sorumluluk olarak sayılabilir. Bu sorumluluk türü, *fedakârlığın denkleştirilmesi esasına* dayanmaktadır. Buna göre, zarar verici davranışın hukuka aykırılığını engelleyen bir nedenin varlığına rağmen, söz konusu eylemi yapan kimse zararın bir kısmına katlanmak zorundadır. Bir başka deyişle, fedakârlığın denkleştirilmesi hukuka uygun müdahaleye katlanmak zorunda kalan zarar görenin katlandığı fedakârlığın, müdahale eden tarafından hakkaniyete uygun bir tazminat ile giderilmesidir²⁰. Fedakârlığın denkleştirilmesinde eylemin değil, zararın hukuka uygunluğu söz konusudur²¹. Bu sorumluluk türünde hukuka aykırılık söz konusu olmadığından, kusur tartışma konusu bile yapılmaz ve bu özellikleri nedeniyle klâsik anlamda haksız fiil sorumluluğundan da ayrılır.

Kusursuz sorumluluk türleri, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun sistematığına sadık kalınarak “hakkaniyet sorumluluğu”, “özen sorumluluğu” (veya “objektif sorumluluk”) ve “tehlike sorumluluğu” şeklinde üçe ayrılmaktadır^{22, 23}.

²⁰ Oğuzman/ Öz, **c.II**, s.10; İlhan Ulsan, **Medeni Hukukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı**, 2. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2012., s.8.

²¹ Ulsan, **Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi**, s.56 vd.

²² Eren, **Borçlar Hukuku**, s.614; Tekinay/ Akman/ Burcuoğlu/ Altop, **Borçlar Hukuku**, s.498.

²³ 818 sayılı Borçlar Kanunu döneminde kusursuz sorumluluk hâllerini “özen sorumluluğu” (objektif sorumluluk) ve “tehlike sorumluluğu” olarak ikiye ayıran bir görüş de mevcuttu (Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.22 vd.). Bu ayrıma göre, Türk Borçlar Kanununun 65., 66., 67., 69. maddeleri ile Türk Medeni Kanununun 369. ve 730. maddeleri “olağan objektif sorumluluk”; Türk Borçlar Kanununun 71. maddesi ile 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu, 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu ve 3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanununa göre kabul edilmiş kusursuz sorumluluk hâlleri “tehlike sorumluluğu” olarak ayrılmaktadır.

III. Kusursuz Sorumluluk Türlerine İlişkin Ayrımlar

A. Hakkaniyet Sorumluluğu

Türk Borçlar Kanununun 65. maddesinde düzenlenen hakkaniyet sorumluluğu, adından da anlaşılacağı üzere sebep olma esası ile birlikte hakkaniyet esasına dayanmaktadır. Bu madde uyarınca, hakkaniyet esasına dayanan genel sorumluluk kuralı getirilmemekte, sadece ayırt etme gücü bulunmayanların hakkaniyet sorumluluğu düzenlenmektedir²⁴.

B. Özen Sorumluluğu (Objektif Sorumluluk)

1. Genel Bakış

Özen sorumluluğu (objektif sorumluluk), zarar verenin kusuruna dayanmadığı için subjektif değil, objektiftir²⁵. Buna göre sorumluluğun doğması, kusur yerine özel olarak öngörülen bir olguya bağlanmıştır. Ancak bu olgu, tehlike sorumluluğundaki gibi belirli bir tesis, işletme veya faaliyetten kaynaklanan özel ve tipik bir tehlike de değildir²⁶. Bu çalışma kapsamında kabul edilen ayrıma göre, kusursuz sorumluluk türlerinden özen sorumluluğu da kendi içinde “olağan” ve “ağırlaştırılmış” olarak ikiye ayrılmaktadır²⁷. Dolayısıyla, özen sorumluluğunun, bir yüzünü kusur sorumluluğuna dönmüş, diğer yüzünü ise tehlike sorumluluğuna dönmüş bir sorumluluk türü olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki, tehlike sorumluluklarına yaklaşan özen sorumluluğunun ağırlaştırılmış hâlinde objektif özenin gösterilmesinin aranıp aranmadığı hususu bile tartışmalıdır²⁸. Bu nedenle, çalışma kapsamında Türk Borçlar Kanununun lafzından ayrılarak özen sorumluluğu yerine “objektif sorumluluk”

²⁴ Bu düzenleme, Türk Borçlar Kanunu tasarısının ilk hâlinde, ayırt etme gücü bulunan fakat kusursuz olarak başkasına zarar verenlerin tümünü kapsayacak şekilde genel bir hakkaniyet sorumluluğu olarak düzenlenmiştir. Ancak, bu düzenleme sonradan değiştirilerek, 818 sayılı (eski) Borçlar Kanununun 54. maddesine paralel olarak sadece ayırt etme gücünden yoksunlara ilişkin bir düzenleme olarak sınırlandırılmıştır.

²⁵ Werro, **responsabilité civile**, s.13.

²⁶ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.499.

²⁷ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.500. Öğretide bu ayrım “katı” ve “esnek” olarak da ifade edilmektedir.

²⁸ Ağırlaştırılmış özen sorumluluğunun en tipik hâli olan bina malikinin sorumluluğu bakımından konuya yaklaşan bir görüş için bkz. Baş, **a.g.e.**, 43 vd.

tabirinin kullanılması tercih edilmiştir. Nitekim İsviçre öğretisinde de özen sorumluluğu yerine objektif sorumluluk ifadesi kullanılmaktadır²⁹.

2. Olağan Objektif Sorumluluk

Olağan objektif sorumlulukta, sorumluluğun kurucu unsuru kanunda öngörülen objektif özen yükümüne aykırılıktır³⁰. Söz konusu objektif özen yükümü sebep olma esası ile birlikte hâkimiyet ve yararlanma esaslarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu hâllerde esasen kusur esasından tam olarak ayrılınmamaktadır³¹. Nitekim sorumlu kişiye isnad edilen özen ve gözetim eksikliği, aslında kınanan bir davranıştır. Bu durum, yani özensizlik isnadı veya objektif özen yükümüne aykırılık esasen kusurun objektifleştirilmiş hâlidir³². Nitekim bu sorumluluk türünde, sorumlu tutulan kişi, özen yükümünü gereği gibi yerine getirdiğini veya gerekli özeni göstermesi hâlinde bile zararın gerçekleşeceğini ispat etmek suretiyle sorumluluktan kurtulabilmektedir. Bir başka deyişle, kusura ilişkin ispat dağılımı farklı yapıldığından, sorumlu tutulan kişiler, kusursuzluklarını ispatlamak suretiyle sorumluluktan kurtulabilmektedirler³³. İşte sorumlu tutulan kişiye kurtuluş kanıtı getirmek suretiyle sorumluluktan kurtulma imkânı tanıyan bu esnek objektif sorumluluğa, öğretilerde *olağan objektif sorumluluk* denilmektedir³⁴.

²⁹ Bkz. Deschenaux/ Tercier, **a.g.e.**, s.96 vd; Werro, **responsabilité civile**, s.13 vd.

³⁰ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.499. Objektif sorumluluktan farklı olarak kusur sorumluluğunda bir kimse kendisinden beklenen özenli davranışı yerine getirmediği için sorumlu tutulmaktadır (Oğuzman/ Öz, **c.II**, s.59; Hâluk N. Nomer, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 12. Bası, İstanbul, Beta, 2012, s.121, Tercier/ Pichonnaz, **a.g.e.**, s.418; Tekinay/ Akman/ Burcuoğlu, Altop, **Borçlar Hukuku**, s.492). Buna göre, kusur sorumluluğunda sübjektif özen yükümüne, objektif sorumluluk ise objektif özen yükümüne aykırılık bulunmaktadır. Ancak, esasında bu iki kavram arasındaki ayrım çoğu zaman sadece sözde kalmaktadır. Nitekim bir kişinin kendisinden beklenen özenli davranışı yerine getirip getirmediğinin belirlenmesinde, kişisel özellikleri önem taşımayacak, makul bir insandan beklenen özeni gösterip göstermediği dikkate alınacaktır. Bu anlamda, makul bir insandan beklenen özen ölçütünün objektif bir kriter olduğunu ve dolayısıyla esasında kusur sorumluluğu ile objektif sorumluluk arasında bu anlamda bir fark bulunmadığını söylemek mümkündür.

³¹ Schwenzer, **a.g.e.**, N 49.09.

³² Schwenzer, **a.g.e.**, N 49.09.

³³ Schwenzer, **a.g.e.**, N 49.09.

³⁴ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.500.

Türk Borçlar Kanununun 66. maddesi uyarınca adam çalıştırmanın sorumluluğu ile 67. maddesi uyarınca hayvan bulduranın sorumluluğu, Türk Medeni Kanununun 369. maddesi uyarınca ev başkanının sorumluluğu olağan objektif sorumluluğa örnek olarak gösterilebilirler.

3. Ağırlaştırılmış Objektif Sorumluluk

Sorumlu tutulan kişiye kurtuluş kanıtı getirmek suretiyle sorumluluktan kurtulma imkânı tanımayan daha katı objektif sorumluluk hâlleri de bulunmaktadır³⁵. Bu hâller, öğretilerde *ağırlaştırılmış objektif sorumluluk* hâlleri olarak anılmaktadır³⁶. Olağan objektif sorumluluk hâllerinden farklı olarak, ağırlaştırılmış objektif sorumluluk hâlleri sebep olma ile hâkimiyet ve yararlanma esaslarının yanı sıra tehlike esasını da bünyelerinde barındırmaktadır. Bununla birlikte, tehlike esasını ön plana çıkarmakta ve sadece diğer esaslar ile birlikte varlık göstermektedir. Yine de ağırlaştırılmış objektif sorumluluk, tehlike sorumluluğuna öyle yaklaşmıştır ki burada “minyatür bir tehlike sorumluluğu” hâlinin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür³⁷. Nitekim ağırlaştırılmış objektif sorumluluk hâllerinde, sorumluluğun kurucu unsurunun kanunda öngörülen objektif özen yükümüne aykırılık olup olmadığı hususu bile tartışmalıdır. Öğretilerde bir görüşe göre, bu sorumluluk hâllerinde de çoğunlukla kusur esasının izlerini sürmek mümkündür³⁸. Şöyle ki, bu hâllerde sorumluluk tehlike arz eden bir olgunun gerçekleşmesine bağlı olan sonuçtan ileri gelmektedir³⁹. Söz konusu olgunun gerçekleşmemesi için en fazla özeni gösterecek olan kişi ise tehlike arz eden bu olguyu hâkimiyet alanında

³⁵ Bu gibi hâllerde, sorumlu tutulan kişinin elindeki tek imkân, nedensellik bağımlı kesen sebeplerin varlığını ispatlamak suretiyle sorumluluktan kurtulmaktır.

³⁶ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.500. Bu sorumluluk, İsviçre öğretisinde genellikle katı sebep sorumluluğu (*strenge, scharfe Kausalhaftung*) olarak da anılmaktadır.

³⁷ Rona Serozan, **Borçlar Hukuku Özel Bölüm**, (*Borçlar Özel*), İstanbul, Filiz Kitabevi, 2006, s.158. Yazar, “ağırlaştırılmış objektif sorumluluk” ifadesi yerine “nesnel özen sorumluluğu” (yapmadan ve organizasyon bozukluğundan geniş sorumluluk) ifadesini kullanmaktadır.

³⁸ Schwenzer, **a.g.e.**, N 49.09.

³⁹ Rey bu hususu “ortaya çıkan durumdan sorumluluk” (*Zustandhaftung*) olarak ifade etmektedir. (Rey, **a.g.e.**, N 1024-1025.) Kanımızca burada söz konusu olan, bu çalışma kapsamında “ağırlaştırılmış objektif sorumluluk” olarak ifade edilmiş olan türdür.

bulunduran ve bu olgudan yararlananlardır. Bu nedenle de tehlikenin gerçekleşmemesi için gereken yüksek özeni gösterme imkânına sahip bu kişilere sorumluluk isnad edilmektedir. Bir başka deyişle, sorumluluğun dayandığı olgunun gerçekleşmesi, esasen sorumlu tutulan kişinin göstermesi gereken yüksek özeni yerine getirmediğine işaret etmektedir. Bu hususa da örnek olarak, ürün sorumluluğunda ortaya çıkan ürünün hatalı olması veya yapı malikinin sorumluluğu bakımından yapıdaki bozukluk ve bakımdaki eksiklik gösterilebilir⁴⁰,⁴¹. Öte yandan, öğretide yapı malikinin kendisinden önceki dönemden kaynaklanan eksikliklerden de sorumlu tutulduğu kabul edilmektedir⁴². Buna göre, eğer yapım eksikliği, mevcut yapı malikinin mülkiyeti devralmasından önceki bir dönemden kaynaklanıyorsa ve yapı malikinin herhangi bir şekilde bu eksikliği giderecek zamanı olmadan zarar gerçekleşebilir. Bu durumda yeni malikin herhangi bir özen yükümlülüğünü ihlâl etmeksizin sorumlu tutulduğunu söylemek de mümkün olabileceğinden, ağırlaştırılmış objektif sorumluluk hâllerinde özen yükümüne aykırılığın aranmadığı ileri sürülmektedir⁴³. Kanımızca ağırlaştırılmış objektif sorumlulukta çıkış noktası objektif özen yükümlülüğüne aykırılık olmakla birlikte, zaman içinde bu sorumluluk türü objektif özen yükümlülüğüne aykırılığın aranmadığı sorumluluk hâllerini de bünyesinde barındıracak şekilde genişlemiştir. Türk hukukunda ağırlaştırılmış objektif sorumluluğun yegâne örnekleri, Türk Borçlar Kanununun 69. maddesinde düzenlenen yapı malikinin sorumluluğu, Türk Medeni Kanununun 730. maddesi uyarınca taşınmaz malikinin sorumluluğu ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 4. maddesi uyarınca ürün sorumluluğudur.

⁴⁰ Bkz. Schwenger, **a.g.e.**, N 49.09.

⁴¹ Yapı malikinin sorumluluğu bakımından bu konudaki tartışmalar için bkz. Baş, **a.g.e.**, s.40-42. Yazarın olağan objektif sorumluluk – ağırlaştırılmış objektif sorumluluk ayrımını kabul etmeme gerekçeleri yetersizdir. Yazar, Yargıtay kararlarını da kararlarda yer alan “*bu maddedeki sorumluluk objektif özen yükümlülüğüne dayanan ağırlaştırılmış bir kusursuz sorumluluktur*” ifadesi nedeniyle eleştirmektedir. Yargıtay'ın bu ifadesi yerinde değildir, ancak burada ifade edilmeye çalışılan ağırlaştırılmış objektif sorumluluk görüşü ise açıklandığı üzere genel kabul görmektedir.

⁴² Oğuzman/ Öz, **c.II**, s.164-165.

⁴³ Oğuzman/ Öz, **c.II**, s.164-165.

Öte yandan belirtmek gerekir ki, bugün İsviçre öğretisinde ağırlaştırılmış objektif sorumluluk (*responsabilité objective aggravée*) ifadesi tehlike sorumluluğunu (*responsabilité à raison du risque*) karşılayacak şekilde de kullanılmaktadır⁴⁴. Ancak esasen ağırlaştırılmış objektif sorumluluk (*responsabilité objective aggravée*) tehlike sorumluluğu hâllerinin yanı sıra objektif özen yükümlülüğünün ihlâlini şart kılmayan ama özel bir tehlikeye de dayanmayan sorumluluk hâllerini kapsayan bir sorumluluk türünü karşılamak için ortaya koyulmuştu⁴⁵. Böyle bir sorumluluk türüne ihtiyaç duyulmasının nedeni, İsviçre’de o tarihte yürürlükte olan Suların Kirletilmesine karşı Korunması hakkında 8 Ekim 1971 tarihli Federal Kanun’un (*Loi fédérale du 8 octobre 1971 sur la protection des eaux contre la pollution*) 36. maddesinde öngörülen sorumluluk düzenlemesiydi⁴⁶. Söz konusu düzenlemede objektif bir özen yükümlülüğünün ihlâlini şart kılmadığı gibi özel bir tehlike de öngörülmemekteydi. Bu nedenle, söz konusu düzenlemenin ne objektif sorumluluk altında, ne de tehlike sorumluluğu altında sınıflandırılması mümkün olmamıştı. Bu düzenlemeden hareketle, tehlike sorumluluğu türü objektif bir özen yükümlülüğünün ihlâlini şart kılınmadığı gibi özel bir tehlike de öngörülmemeyen sorumluluk hâllerini de kapsayacak şekilde genişletilmiş ve bu tür “ağırlaştırılmış objektif sorumluluk” olarak anılmıştı. Ancak 1991 yılında İsviçre’de Suların Kirletilmesine karşı Korunması hakkında Kanun yürürlükten kalkmış⁴⁷ ve ağırlaştırılmış

⁴⁴ Franz Werro, **Commentaire romand, Codes des obligations I**, Basel, Helbing Lichtenhahn, 2012, Intro Art.41-61 CO, N 3; Werro, **responsabilité civile**, s.13-14.

⁴⁵ Bkz. Deschenaux/ Tercier, **a.g.e.**, s.42-43; Yazarlar, “olağan objektif sorumluluk” ve “tehlike sorumluluğu” ayrımı yerine “basit objektif sorumluluk” (*responsabilité objective simple*) ve “ağırlaştırılmış objektif sorumluluk” (*responsabilité objective aggravée*) ayrımını benimsemişlerdir.

⁴⁶ Söz konusu düzenleme uyarınca “İşletmesi veya tesisatı yahut kendi eylem veya ihmalleriyle suları kirleten kişi bundan doğan zarardan sorumludur.” denilmekteydi.

⁴⁷ Suların Kirletilmesine karşı Korunması hakkında 8 Ekim 1971 tarihli Federal Kanun (*Loi fédérale du 8 octobre 1971 sur la protection des eaux contre la pollution*), Suların korunmasına ilişkin 24 Ocak 1991 tarihli Federal Kanun’un 74. maddesi uyarınca (*Loi fédérale sur la protection des eaux (LEaux) du 24 janvier 1991*) yürürlükten kalkmıştır.

objektif sorumluluk ifadesi de sadece özel ve tipik bir tehlikenin varlığının arandığı tehlike sorumluluğunu karşılamak için kullanılmaya başlamıştır. Kanımızca, İsviçre’de bu ifadenin sadece tehlike sorumluluğunu karşılayacak şekilde kullanılmaya devam etmesi yerinde değildir. Zira bu durumda, objektif bir özen yükümlülüğünün ihlâlini şart kılınmadığı gibi özel bir tehlike de öngörülmeven sorumluluk hâlleri tasnif dışında bırakılmaktadır.

Türk Borçlar Kanunu’nun da tehlike sorumluluğu özel olarak düzenlendiğinden, objektif bir özen yükümlülüğünün ihlâlini şart kılınmadığı gibi özel bir tehlike de öngörmeven sorumluluk hâllerinin tehlike sorumluluğunun kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Ancak yukarıda da açıklandığı üzere, bir özen yükümlülüğünün ihlâlini şart kılınmadığı gibi özel bir tehlike de öngörülmeven sorumluluk hâllerinin objektif sorumluluğun bir alt türünü olarak sınıflandırılması mümkündür. Nitekim ağırlaştırılmış objektif sorumluluğun, olağan objektif sorumluluktan ve tehlike sorumluluğundan farklı bir tür olarak incelenmesi ihtiyacına Türk Borçlar Kanununun sistematiği de işaret etmektedir. Şöyle ki, ağırlaştırılmış objektif sorumluluğun yegâne örneğini teşkil eden yapı malikinin sorumluluğu, Türk Borçlar Kanununda özen sorumluluğunun (*objektif sorumluluk*) altında incelenmiştir. Oysaki, yukarıda belirtildiği üzere, yapı malikinin sorumluluğunda olağan özen sorumluluklarından farklı olarak sorumluluktan kurtulma imkânı tanınmamakta ve hatta bazı durumlarda objektif özen yükümlülüğüne aykırılık da söz konusu olmamaktadır⁴⁸.

C. Tehlike Sorumluluğu

Kusursuz sorumluluğun son türü olarak tehlike sorumluluğu sayılabilir. Tehlike sorumluluğunda, adından da anlaşılacağı üzere temel

⁴⁸ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.500. İsviçre öğretisinde yapı malikinin sorumluluğu ile taşınmaz malikinin sorumluluğu, olağan objektif sorumlulukların en katı hâli olarak anılmaktadır (Bkz. Rey, **a.g.e.**, N 1023) İsviçre’de ağırlaştırılmış objektif sorumluluk ifadesinin yaratılmasına sebep olan bir özen yükümlülüğünün ihlâlini şart kılınmadığı gibi özel bir tehlike de öngörülmeven sorumluluk hâlleri bu çalışmada objektif sorumluluğun altında sınıflandırılmıştır.

itibariyle tehlike esaslı ön plana çıkmaktadır. Tehlike sorumluluklarının ortaya çıkışında, insan ve çevre için önemli ölçüde tehlike arz eden işletmelerin faaliyetlerinden doğan zararlı sonuçların giderilmesi bulunmaktadır⁴⁹. Tehlike arz eden faaliyetlerde bulunan işletmelerin varlığı toplum için gereklidir ve bu nedenle, söz konusu işletmelerin varlığı toplum tarafından arzu edilmektedir⁵⁰. Dolayısıyla, bu faaliyetlerin yasaklanması söz konusu değildir. Nitekim ekonomik, endüstriyel ve teknolojik gelişme sayesinde elde edilecek sosyal ve ekonomik menfaatler, bu faaliyetler nedeniyle ortaya çıkabilecek zararlara katlanılmasını gerektirmektedir⁵¹. İşte böyle bir durumda karakteristik rizikonun zarar görenlere değil, faaliyette bulunanlara yükletilmesi için tehlike sorumlulukları kusursuz sorumluluğun özel bir türü olarak geliştirilmiştir.

Tehlike sorumluluğu, kusurdan ve objektif özen yükümlülüğünden bağımsız olarak, tehlikenin gerçekleşmesi durumunda sorumluluğun doğması nedeniyle en ağır sorumluluk türüdür⁵². Tehlike sorumluluğunda da sorumlu tutulan kişinin elindeki tek imkân, nedensellik bağıını kesen sebeplerin varlığını ispatlamak suretiyle sorumluluktan kurtulmaktır. Bu bakımdan, tehlike sorumluluğu, ilk anda ağırlaştırılmış objektif sorumluluğa benzetilebilecektir. Ancak tehlike sorumluluğunda ağırlaştırılmış objektif sorumluluktan farklı olarak, nitelik veya nicelik

⁴⁹ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.501; Çiğdem Kırcı, **Ürün Sorumluluğu**, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2007, s.118; Rey, **a.g.e.**, N 1170; Schwenger, **a.g.e.**, N 54.01 Bu noktada tekrar vurgulamak gerekir ki, tehlike sorumluluğu ile tehlike esaslı birbirlerinden farklıdır. Nitekim başka sorumluluk türlerinin de tehlike esasına dayanmasında hiç bir engel bulunmamaktadır (İmre, **Tehlike Mesuliyeti**, s.423). Zira tehlike esaslı, özel ve tipik bir tehlikeyi esas alan tehlike sorumluluğuna göre çok daha geniş bir kavramdır.

⁵⁰ Nuri Erişgin, “*Türk Borçlar Kanunu madde 71: Genel Tehlike Sorumluluğu*”, **TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yeni Türk Borçlar Kanunu ve Yeni Türk Ticaret Kanunu Sempozyumu (Makaleler, Tebliğler)**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2013, s.59-101 (68); Schwenger, **a.g.e.**, N 54.01.

⁵¹ Pierre Widmer, “*Switzerland*”, **Unification of Tort Law: Strict Liability**, New York, Kluwer Law International, 2001, s.323-350 (332).

⁵² Deschenaux/ Tercier, **a.g.e.**, s.42-43; **Güzin Üçışık**, “*Tehlike Sorumluluğunun Genel Kural ile Düzenlenmesi*”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Ankara, 2009, s.127-145 (129); Werro, **responsabilité civile**, s.13.

yönünden ağır ve tipik bir tehlikenin varlığı aranmaktadır⁵³. Bu anlamda, tehlike sorumluluğunda, bünyelerinde tehlike esasını barındıran diğer sorumluluk türlerine göre çok daha ağır bir tehlike unsuru aranmaktadır ve buna bağlı olarak daha ağır bir sorumluluk öngörülmektedir.

Tehlike sorumluluklarında sorumluluk genellikle tehlikeli faaliyette bulunan işletmenin sahibi ile işletene yükletilmektedir. Zira tehlike arz eden faaliyetten doğrudan ve en görünür şekilde ekonomik menfaat elde edenler bu kişilerdir. Ancak toplumun genelinin tehlikeli faaliyetlerin sürmesini arzuladığı ve bu faaliyetlerden dolaylı olarak sosyal ve ekonomik menfaatler elde ettiği unutulmamalıdır. Tehlikeli faaliyetlerin rizikosunun tamamen işleten ve işletme sahiplerine yansıtılması bu kişilerin söz konusu faaliyetlerde bulunmaktan çekinmelerine sebep olabilecektir. Bu açıdan, tehlike sorumluluklarında rizikonun doğrudan menfaat elde eden işleten ve işletme sahibi ile dolaylı menfaatler elde eden toplum arasında paylaşılması önemlidir. Nitekim işleten ve işletme sahibi karakteristik rizikonun neden olabileceği muhtemel zararı işletme maliyetlerine ve fiyatlarına yansıtılmak suretiyle bu rizikoyu toplum ile paylaşacaklardır⁵⁴.

Öte yandan, tehlike arz eden işletmelerin sıklıkla ve ağır zararlara sebep olması, işletenler ile işletme sahiplerine karşılayamayacakları tazminat miktarlarının yükletilmesine ve dolayısıyla işletmelerin iflasına sebep olabilecektir. Bu durumda, zarar görenlerin zararları tam olarak karşılanamayacağı gibi toplum tarafından sürdürülmesi arzu edilen bir işletmenin faaliyetlerine de son verilmiş olacaktır. Bu ağır sonuçların bertaraf edilmesi ve rizikonun dağıtılması için tehlike sorumluluğu düzenlemelerine zorunlu

⁵³ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.501. Yazar, tehlike sorumluluğunun ağırlaştırılmış objektif sorumluluktan farklı olduğunu belirterek, tehlike sorumluluğunda özel bir düzenleme ile çevresi için önemli ölçüde tehlike arzeden bazı işletmelerin faaliyetinden doğan zararlı sonuçların giderilmesinin amaçlandığını belirtmiştir.

⁵⁴ Kerem Cem Sanlı, “*Kusursuz Sorumluluk Halleri*”, **Türk Borçlar Kanunu Sempozyumu, Makaleler – Tebliğler**, İstanbul, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.61-81(78).

sorumluluk sigortası düzenlemesinin de eşlik etmesi gerekmektedir⁵⁵. Şüphesiz gerek rizikonun neden olabileceği muhtemel tazminat ödemelerinin işletme maliyetlerine ve fiyatlarına doğru yansıtılması, gerekse de sorumluluk sigortası primlerinin belirlenebilmesi için, karakteristik rizikonun önceden tanımlanabilmesi büyük önem taşımaktadır. Karakteristik rizikonun neden olabileceği muhtemel zararın tahmin edilmesinin güç olduğu yüksek risk içeren faaliyetler açısından ayrıca tazminatın miktar bakımından sınırlandırılması da önemlidir.

Dolayısıyla, tehlike sorumluluklarını diğer kusursuz sorumluluk türlerinden ayıran en önemli özellik, özel veya tipik bir tehlike aranmak suretiyle karakteristik rizikonun önceden tanımlanabilmesidir⁵⁶. Bunun dışında, tehlike sorumluluğunda kusurdan ve objektif özen yükümlülüğünden bağımsız olarak, karakteristik rizikonun gerçekleşmesi durumunda sorumluluk doğmakta ve sorumlulara kurtuluş kanıtı sunmak suretiyle sorumluluktan kurtulma imkânı tanınmamaktadır⁵⁷. Bir başka deyişle, tehlike sorumluluklarında objektif dahi olsa bir özen yükümü söz konusu değildir⁵⁸. Türk hukukunda tehlike sorumluluğuna ilişkin özel düzenlemelere, 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu, 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu, 5312 sayılı Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer

⁵⁵ İmre, **Kusursuz Mesuliyet**, s.71; Schwenger, **a.g.e.**, N 54.01; Tiftik, **Tehlike Sorumluluğu**, s.117; Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.13. Türk hukukunda zorunlu sorumluluk sigortası ile tamamlanan tehlike sorumluluğu düzenlemesinin en tipik örneği Karayolları Trafik Kanununda yer almaktadır.

⁵⁶ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.503; Schwenger, **a.g.e.**, N 54.01; Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.23. Tehlike sorumluluğunda, tehlikeli olgunun varlığının zararlı sonuca sebep olması gerektiğinden, sorumluluk için ayrıca bu olguda bir eksikliğin aranması durumunda tehlike sorumluluğu söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle, ürün sorumluluğu ve bina malikinin sorumluluğu birer tehlike sorumluluğu hâlleri olarak nitelendirilmemektedir. Bkz. Kırca, **Ürün Sorumluluğu**, s.120.

⁵⁷ Oftinger/ Stark, **a.g.e.**, § 24 N 1.

⁵⁸ Oftinger/ Stark, **a.g.e.**, § 17 N 6; § 24 N 22. Öyle ki, tehlike sorumluluğu düzenlemeleri, bireylerin özel ve tipik tehlike arz eden faaliyetlerde bulunmadan önce akla gelebilecek bütün önlemleri almaları gerektiğinden hareketle getirilmiştir. Bénédit Winiger, “*La responsabilité pour risque est-elle dangereuse pour la faute?*”, **Responsabilité objectives**, Zürich, Shuthess, 2003, s.191-206 (194).

Zararlı maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun ve Çevre Kanununun 28. maddesi örnek olarak gösterilebilir.⁵⁹.

Bu düzenlemelerin yanı sıra, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun 71. maddesinde tehlike sorumluluğuna ilişkin genel bir düzenleme getirilmiştir⁶⁰. Diğer kusursuz sorumluluk türleri bakımından genel bir düzenlemeye yer verilmezken, tehlike sorumluluğuna ilişkin bir düzenleme getirilmesinin temel nedeni, endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin beraberlerinde getirdikleri rizikoların her biri için sürekli yeni sorumluluk düzenlemeleri yapmanın güçlüğüdür⁶¹.

Öte yandan, bu yeni düzenlemenin karşısında özel düzenlemelerin ne olacağı sorununa ise Türk Borçlar Kanununun 71. maddesinin 3. fıkrasında, “*Belirli bir tehlike hâli için öngörülen özel sorumluluk hükümleri saklıdır*”, ifadesiyle bir çözüm getirilerek, 71. madde

⁵⁹ Tehlike sorumlulukları üç şekilde getirilebilir: mahkeme içtihatlarıyla, özel kanunlarla ve genel bir hükümlerle. Tehlike sorumluluğunun genel bir kural ile öngörülmesi hâlinde, tehlikeli faaliyetin ne olduğu veya ne zaman söz konusu olacağı hususları her bir uyuşmazlık bakımından mahkemeler tarafınca belirlenecektir. Öğretimde tehlike sorumluluklarının içtihat yolu ile yaratılması ve kıyasen uygulanması hususları tartışmalıydı. Bu tartışmalar için bkz. İmre, **Tehlike Mesuliyeti**, s.422; Kaneti, **a.g.m.**, s.57; Korkusuz, **a.g.m.**, s.149; Hâluk Tandoğan, “*Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu*”, **Sorumluluk Hukukunun Güncel Sorunları, Sorumluluk Hukukundaki Yeni Gelişmeler I. Sempozyumu**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsü Yayını, 1980, s.7-52 (47); Tiftik, **a.g.m.**, s.57 vd.; Üçışık, **a.g.m.**, s.137; Yılmaz, **a.g.m.**, s.552. Öte yandan, bu tartışmalar 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu öncesine aittir. Bu Kanun’un 71. maddesi ile genel bir düzenlemenin yapılmış olması, tehlike arz eden durumlara özel düzenlemelerin kıyasen uygulanması sorununu ortadan kaldırmıştır.

⁶⁰ Türk Borçlar Kanununun 71. maddesi ile getirilen genel tehlike sorumluluğu düzenlemesi İsviçre’de kanunlaşmayan Sorumluluk Hukukunun Revizyonu ve Yeknesak Hâle Getirilmesine İlişkin Ön Tasarısı’nın (*Vorentwurf für ein Bundesgesetz über die Revision und Vereinheitlichung des Haftpflichtrechts*) 50. maddesi takip edilerek hazırlanmıştır. Tasarı’nın 50. maddesinin sorumluluk hukukunda yaratabileceği etkiler için bkz. Winiger, **a.g.m.**, b.a.

⁶¹ Bkz. **Türk Borçlar Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu**, s.54 (çevrimiçi 25.09.2013

<http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlaşan/2011Yili/kanmetni/6098ss.pdf> f). Özel kanunlarda düzenlenen sorumlulukların kıyasen uygulanması ise öğretimde tartışmalıdır. Bkz. Tandoğan, **Kusursuz Sorumluluk**, s.44.

hükümünün özel kanunlarla düzenlenen sorumluluk hükümlerini dışlamayacağı açıkça belirtilmiştir. Buna göre, özel tehlike sorumluluğu düzenlemeleri öncelikle uygulama alanı bulacak, ancak bu düzenlemelerde açık kalan hususlarda Türk Borçlar Kanununun 71. maddesi uygulanacaktır.

Bu durumda, artık her gün ortaya çıkan ve yeni sorumluluk düzenlemesi gerektiren önemli ölçüde tehlikeli faaliyetler için yeni bir sorumluluk düzenlemesi öngörülene kadar veya mevcut özel tehlike sorumluluğu düzenlemelerinin boşluklarının doldurulmasında Türk Borçlar Kanununun 71. maddesine başvurmak mümkün olacaktır: *“Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur.”* Bu madde uyarınca sorumluluk önemli ölçüde tehlike arz eden faaliyetleri yürüten işletmeler ve tesisler ile sınırlandırılmıştır.

Bu düzenleme uyarınca, önemli ölçüde tehlike arz eden faaliyetlerin tespit edilmesi hususunda ise 71. madde şöyle bir kriter getirmiştir: *“Bir işletmenin, mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğunda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli olduğu sonucuna varılırsa, bunun önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletme olduğu kabul edilir. Özellikle, herhangi bir kanunda benzeri tehlikeler arzeden işletmeler için özel bir tehlike sorumluluğu öngörülmüşse, bu işletme de önemli ölçüde tehlike arzeden işletme sayılır.”*

Türk Borçlar Kanununun 71. maddesinin son fıkrasında *“Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenler, bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler.”* şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre karakteristik riziko, tehlikeli faaliyette bulunan işletmenin gerekli izinleri almaksızın veya ilgili denetimlere tabi olmaksızın yürütülmesinden kaynaklanabileceği gibi bir izne tabi olarak yürütülen ve fakat işletmenin

verilen izin kapsamında uyması gereken standartlara uygun işletilmemesi neticesinde de gerçekleşebilecektir.

Ancak hemen belirtilmelidir ki, işletmenin izinli olarak işletilmesinin, mutlak hak ihlalleri bakımından bir hukuka uygunluk nedeni olacağı şeklinde anlaşılması mümkün değildir. Zira bir olayda karakteristik rizikonun gerçekleşmesi nedeniyle başkalarının mutlak hak değerlerinin zarara uğraması durumunda işletme faaliyetlerinin izin kapsamında yürütülüp, yürütülmemesinin herhangi bir etkisi olmayacaktır. Mutlak hak ihlalleri bakımından sonucun hukuka aykırılığı görüşü kabul edildiğinden,⁶² mutlak hak ihlâli nedeniyle kişi ve malvarlığına gelen zararlar işletme faaliyetleri izin kapsamında yürütülse de yürütülme de tazmin edilecektir.

Bu durumda, 71. maddenin son fıkrası olsa olsa mutlak hak ihlali olmaksızın ortaya çıkan zararlar yani salt ekonomik zararlar bakımından bir anlam taşıyacaktır. Nitekim söz konusu düzenlemede tazmin edilmesi gereken zararlar bakımından herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Buna göre, şartları olduğu sürece kişi ve malvarlığına gelen zararların yanı sıra salt ekonomik zararların da tehlike sorumluluğu kapsamında tazmin edilmesi söz konusu olabilecektir. Mutlak ihlali olmaksızın ortaya çıkan salt ekonomik zararlar,⁶³ ancak zarara uğrayanın bu menfaatlerini koruyan özel davranış normlarının ihlâl edilmiş olması halinde tazmin edilebilecektir⁶⁴.

⁶² Oğuzman/ Öz, **c.II**, s.15; Werro, **ComRom.**, Art.41 CO, N 76. ⁶² Şöyle ki, kişilik hakkı ve mülkiyet gibi mutlak hakların ihlâli hukuka aykırı sayılmıştır. Bu durumlarda, bir mutlak hakkın ihlâl edilmiş olmasının bizatihi kendisi hukuka aykırı nitelik taşıyacağından ayrıca bir normun ihlâl edilip edilmediğinin araştırılmasına gerek bulunmamaktadır.

⁶³ Örneğin bir fabrikanın yol açtığı deniz kirlenmesi nedeniyle deniz kenarındaki otelin kirlenmeye bağlı olarak müşteri kaybetmesi söz konusu olabilecektir. Ancak, müşteri kaybı veya piyasa değerindeki düşüşler, söz konusu mala doğrudan fiziksel bir zarar verilmiş olmadıkça salt ekonomik zarar kapsamında değerlendirilecektir.

⁶⁴ Eren, **Borçlar Hukuku**, s.595; Kaneti, **a.g.m.**, s.39.

Bu durumda, 71. maddenin son fıkrasının bu özel koruma normunu sağladığı şeklinde yorumlanması mümkündür⁶⁵. Şöyle ki, eğer son fıkrada salt ekonomik zararların izin olması durumunda fedakarlığın denkleştirilmesine tabi tutulacağı ifade ediliyorsa, iznin bulunmadığı veya verilen izin çerçevesinde faaliyet gösterilmeyen yani hukuka aykırılığın gerçekleştiği durumlarda da salt ekonomik zararların tazmin edilebileceğini anlamak gerekir - ki maddenin hukuka aykırılık getirisi de işlerlik kazanmış olur. Böylece, karakteristik riziko izne tabi olarak yürütülen bir işletmenin kendisine tanınan izne aykırı davranması veya iznin kapsamını aşması sonucunda ortaya çıkmışsa, işletme sahibi ve işleten hiç şüphesiz mutlak hak ihlâlinden kaynaklanan kişi ve malvarlığı zararlarının yanı sıra salt ekonomik zararları da tazmin etmekle yükümlü olacaklardır. Bu yorumun kabul edilmesi, tehlike sorumluluğunun, sonuçları itibarıyla en ağır sorumluluk türü olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Sözleşme dışı sorumluluk hukukunda kusursuz sorumluluk düzenlemelerinin sınırlarının çizilebilmesi ve kuralların uygulanması bakımından sorumluluğun niteliğinin ve dayandığı sorumluluk esasının belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Zira, kusursuz sorumluluk rejiminin dayandığı esas, bu sorumluluğun şartları ile sonuçlarına da yansiyacak, kuralların yorumlanmasında ışık tutacaktır.

Öte yandan, birçok sorumluluk türü ile söz konusu türün dayandığı esası birbirinden ayırmak son derece zordur. Öyle ki, hakkaniyet sorumluluğu ile tehlike sorumluluğunda sorumluluğun dayandığı esas ile tür birbirleri ile öyle bütünleşmiştir ki, sorumluluğun dayandığı esas, sorumluluk türüne adını vermiştir. Bu nedenledir ki, ilk bakışta sorumluluğun dayandığı esas ile sorumluluk türüne ilişkin yapılan ayrımlar yapay görünebilir. Ancak bu ayrımın net bir şekilde ortaya

⁶⁵ Bu görüşe ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Başak Başoğlu, “Tehlike Sorumluluğunda Hukuka Aykırılık Tartışması”, **Prof. Dr. Hasan Erman’a Armağan**, Der Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.161-184.

koyulması, özellikle ağırlaştırılmış objektif sorumluluk ile tehlike sorumluluğu türlerinin birbirinden ayrılması bakımından önemlidir.

Bu ayrımın ortaya koyulması özellikle 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun 71. maddesinde tehlike sorumluluğuna ilişkin genel bir düzenleme getirilmiş olduğundan önemlidir. Böylece, özel olarak düzenlenmemiş ve tehlike sorumluluğu hallerinde, bu genel tehlike sorumluluğu düzenlemesi uygulama alanı bulacaktır. Bunun yanı sıra, özel olarak düzenlenmiş olan bir tehlike sorumluluğu türünün boşluklarının doldurulmasında da genel nitelikteki 71. madde hükmünden faydalanılması mümkün olacaktır. Bu nedenledir ki, birbirine son derece yaklaşmış iki sorumluluk türü olan ağırlaştırılmış objektif sorumluluk ile tehlike sorumluluğunun farklarının ortaya koyulması büyük önem taşır.

KAYNAKÇA

- Arkan Akbıyık, Azra: Gerçek Olmayan Vekaletsiz İş Görme, İstanbul, Alfa, 1999.
- Baş, Ece: Bina veya Yapı Eserlerinden Doğan Sorumluluk, İstanbul, XII Levha Yayıncılık, 2011.
- Başoğlu, Başak: “Non-Genunine Benevolent Intervention In Another’s Affairs and Disgorgement of Profits under Turkish Law”, Disgorgement of Profits – Gain-based Damages for Breach of Law or Contract, editorler: Ewoud Hondius, André Janssen, Springer, 2015, s.253-266.
- Başoğlu, Başak: “Tehlike Sorumluluğunda Hukuka Aykırılık Tartışması”, Prof. Dr. Hasan Erman’a Armağan, Der Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.161-184.
- Büyüksağış, Erdem: “Tehlike Esasına Dayanan Genel Sorumluluk Kuralı Üzerine Eleştirel Değerlendirmeler”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt: 8, sayı: 1, İzmir, 2006, s.1-19.

- Chappuis, Christine: “Le remise du gain: les temps sont mûrs”,
Quelques questions fondamentales du droit de la
responsabilité civile: actualités et perspectives, Bern,
Stämpfli, 2002, s.51- 77.
- van Dam, Cees: European Tort Law, New York, Oxford University
Press, 2013.
- Deschenaux, Henri / Tercier, Pierre: La Responsabilité Civile, 2.Bası,
Bern, Stämpfli, 1982.
- Eren, Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 6098 Sayılı Türk
Borçlar Kanun’una Göre Hazırlanmış 14. Bası,
Ankara, Yetkin Yayınları, 2012.
- Erişgin, Nuri: “Türk Borçlar Kanunu madde 71: Genel Tehlike
Sorumluluğu”, TOBB Ekonomi ve Teknoloji
Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yeni Türk Borçlar
Kanunu ve Yeni Türk Ticaret Kanunu Sempozyumu
(Makaleler, Tebliğler), İstanbul, Vedat Kitapçılık,
2013, s.59-101.
- Gümüş, Alper: Borçlar Hukuku Özel Hükümler c.II, İstanbul, Vedat
Kitapçılık, 2012.
- Hatemi, Hüseyin: Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, İstanbul, Filiz
Kitabevi, 1994.
- İmre, Zahit: “Türk Hususi Hukukuna Göre Tehlikeli Şeylerden
Doğan Mesuliyet”, Yargıtay Yüzüncü Yıldönümü
Armağanı, Ankara 1968.
- İmre, Zahit: “Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerine Bazı Düşünceler”
İÜHFM Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan,
cilt: 45 sayı: 1-4, İstanbul, 1979-1981, s.402-420.
- İmre, Zahit: Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet
Hâlleri, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1949.
- Kaneti, Selim: “Haksız Fiil Sorumluluğunda Kusur Kavramının
Görevi”, Sorumluluk Hukukunun Güncel Sorunları,
Sorumluluk Hukukundaki Yeni Gelişmeler I.

- Sempozyumu, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsü Yayını, 1980 s.29-66.
- Kılıçoğlu, Ahmet: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 14. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011.
- Kırca, Çiğdem: Ürün Sorumluluğu, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2007.
- Korkusuz, Refik: “Hukumumuzda Tehlike Sorumluluğu Uygulaması ve Yeni Borçlar Kanunu Tasarısındaki Düzenlemesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Ankara, 2009, s.147-207.
- Nomer, Hâluk N.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 12. Bası, İstanbul, Beta, 2012.
- Oftinger, Karl/ Stark, Emil W.: Schweizerisches Haftpflichtrecht, Bnd II/2: Besonderer Teil, Zürich, Schulthess, 1989.
- Oğuzman, Kemal/ Öz, Turgut: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt II, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2013.
- Reisoğlu, Safa: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, Beta, s.169;
- Rey, Heinz: Ausservertragliches Haftpflichtrecht, 4. Bası, Zurich, Schulthess, 2008.
- Sanlı, Kerem Cem: “Kusursuz Sorumluluk Halleri”, Türk Borçlar Kanunu Sempozyumu, Makaleler – Tebliğler, İstanbul, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.61-81.
- Schwenzer, Ingeborg: Schweizerisches Obligationenrecht: Allgemeiner Teil, Bern, Stämpfli, 2012.
- Serozan, Rona: Borçlar Hukuku Özel Bölüm, (Borçlar Özel), İstanbul, Filiz Kitabevi, 2006.
- Tandoğan, Hâluk: Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, Ankara, 1981
- Tandoğan, Hâluk: Türk Mesuliyet Hukuku, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2010.

- Tandoğan, Hâluk: “Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu”, Sorumluluk Hukukunun Güncel Sorunları, Sorumluluk Hukukundaki Yeni Gelişmeler I. Sempozyumu, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsü Yayını, 1980, s.7-52.
- Tekinay, Selahattin Sulhi/ Akman, Sermet/ Burcuoğlu, Hâluk/ Altop, Atilla: Tekinay Borçlar Hukuku, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1993.
- Tercier, Pierre/ Pichonnaz, Pascal: Le droit des obligations, 5. édition, Zürich, Schulthess, 2012.
- Tiftik, Mustafa: Tehlike Sorumluluğunun Ayırıcı Özellikleri ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural ile Düzenlenmesi Sorunu, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, Yetkin, 2005.
- Ulusan, İlhan: Medeni Hukukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, 2. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2012.
- Üçışık, Güzin: “Tehlike Sorumluluğunun Genel Kural ile Düzenlenmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Ankara, 2009, s.127-145.
- Werro, Franz: Commentaire romand, Codes des obligations I, Basel, Helbing Lichtenhahn, 2012, Intro Art.41-61 CO.
- Werro, Franz: La responsabilité civile, 2. édition, Bern, Stämpfli, 2011.
- Werro, Franz/ Palmer, Vernon Valentine/ Hahn, Anne-Catherine: “Strict Liability in European tort law: and introduction”, The Boundaries of Strict Liability in European Tort Law, Franz Werro, Vernon Valentine Palmer (editör), Durham-Bern-Bruxelles, Carolina Academic Press, Stämpfli, Bruylant, 2004, s.3-35.

- Widmer, Pierre: “Switzerland”, Unification of Tort Law: Strict Liability, New York, Kluwer Law International, 2001, s.323-350.
- Winiger, Bénédit: “La responsabilité pour risque est-elle dangereuse pour la faute?”, Responsabilité objectives, Zürich, Shuthess, 2003, s.191-206.
- Yavuz, Cevdet/ Özen, Burak/ Acar, Faruk: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler), 10. Baskı, İstanbul, Beta, 2012.
- Yılmaz, Süleyman: “Türk Borçlar Kanunu Tasarısında Sebep Sorumluluklarına İlişkin yeni Hükümler”, AÜHFD, cilt: 59, sayı: 3, Ankara, 2010, s.551-578.

